

Tatsachen und Sachverhalte (faktov a stavov vecí), český preklad hovorí o vysvetlení „skutečnosti a stavu věci“ (s. 64); nemecké *Untersuchungen über den Bedeutungsbegriff* neznamená „bádání o významu pojmu“ ale skôr bádania o pojme významu (s. 110) atď. Ako kuriozitu možno ešte uviesť, že prekladateľ skloňuje prezývku Wittgensteinovej sestry Hermíny „Mining“ tak, akoby to bolo nejaké mužské meno.

Celý preklad vo mne budí dojem, že sa robil dosť narychlo. Nechcem brať prekladateľovi právo do istej miery upravovať text, niekedy však preklad prestáva byť prekladom a stáva sa len voľnou (ba dokonca i nesprávnou) parafrázou. Zdá sa mi tiež prehnané, ak v texte, ktorý má 145 strán, prekladateľ vynechá asi na 30 miestach slová, časti viet, ba i celé vety. Aj keď vo väčšine prípadov ide o údaje, ktoré nie sú pre porozumenie textu nevyhnutné, naozaj nevidím dôvod prečo ich vynechávať. Niekedy však dochádza i k výrazným posunom zmyslu, napr. keď zo zásadného *etického* postoja ostane len „zásadní postoj“ (s. 64), či keď sa z *podmienok* možností jazyka stávajú „možnosti jazyka“ (s. 66) atď. V knihe je množstvo citátov, preto sa v nej často používajú viaceré typy písma. Aj keď sa český preklad pritom snaží riadiť originálom, nie vždy sa mu to darí, takže opäť asi na 30 miestach vznikli nezrovnalosti. To však v porovnaní s neadekvátnosťou prekladu nie je až také tragické.

Škoda, že sa nemecká a česká verzia tejto knihy na seba tak málo podobajú i svojim zovňajškom (to sú však už výhrady týkajúce sa celej edície VOTOBIE, v ktorej tieto monografie vychádzajú). Z milého malého paperbacku sa stala honosne sa tváriaca kniha v tvrdej väzbe, s nie veľmi vkusnou grafickou úpravou a cenou, ktorá mnohých iste odradí. Nuž a z množstva fotografií, ktoré dokresľovali jednotlivé kapitoly a mnohé i „dopovedávali“, ostalo len zopár, a i tie boli odstrčené do záveru knihy, pričom ich kvalita je omnoho horšia než v origináli.

Na záver už len dodávam, že sa nemusíme vždy učiť iba na vlastných chybách, aj keď mám obavy, či na Slovensku sa bude mať vôbec kto z chýb VOTOBIE poučiť.

Elena Grohová

JOHN R. SEARLE: MYSL, MOZEK A VĚDA

MLADÁ FRONTA, PRAHA 1994, 129 s.

Možno spojiť chápanie človeka ako bytosti obdarenej mysl'ou a konajúcej racionálne a slobodne, s predstavou sveta modernej fyziky, ktorej stavebným kameňom sú častice bez ducha a významu? John R. Searle vo svojich šiestich prednáškach pre BBC z roku 1984 odpovedá na túto otázku kladne: „(...) naivne mentalistické pojetí subjek-

tivity je bez ohľadu na niekoľko dôležitých výjimek plne slučiteľné s pojetím prírody jako fyzikálneho systému“ (s.107).

Základným a kľúčovým problémom, postaveným a riešeným v Searlovej knihe, je tzv. mind-body problem, problém vzťahu ľudskej mysle a tela. Mentálne fenomény, z ktorých myseľ pozostáva, majú totiž vlastnosti, ktoré nezapadajú do „vedeckého“ – fyzikálneho chápania sveta. Patrí k nim vedomie, intencionalita, subjektivita mentálnych aktov a mentálna kauzácia. Vedomie je predpokladom všetkých ostatných aspektov našej existencie, ktoré z nás robia ľudí, ako je napríklad aj jazyk, láska či humor. Aké vedomie však môžu mať fyzikálne systémy? Intencionalitou „jsou naše mentální stavy zaměřeny na předměty a stavy věcí světa, odlišné od stavů mentálních, které se předmětů a stavů věcí týkají či na ně poukazují“ (s.16). Intencionalita sa netýka len zámerov (intencií), ale tiež presvedčení, nádejí, priani, obáv, lásky, nenávisť a všetkých ostatných mentálnych stavov, ktoré sa zaoberajú svetom mimo vedomia: keď sme presvedčení, sme presvedčení o niečom, milujeme vždy niečo, máme obavy z niečoho. Ako ale môžu atómy v mozgu niečo reprezentovať, na niečo odkazovať? Subjektivita mentálnych aktov zasa vyvoláva otázku: ako spojiť subjektívne mentálne fenomény s objektívnou vedeckou realitou? A čo mentálna kauzácia, čiže predpoklad, že naše myšlienky kauzálnie pôsobia na naše telo (fyzikálny svet): ak naše myšlienky majú psychický charakter, ako môžu vplyvať na fyzikálne telesá, ako sú napr. nervové bunky? Pri hľadaní odpovede na tieto štyri otázky Searle postulujú dve tézy: (a) všetky mentálne fenomény sú výsledkom procesov, ktoré sa odohrávajú v mozgu na úrovni buniek, resp. atómov, a (b) mentálne fenomény sú na úrovni mentálnych vzťahov práve vlastnosťami mozgu. Potom už môže odpovedať na otázky týkajúce sa vlastností mentálnych procesov. Záhada vedomia a záhada života sú analogické. V oboch prípadoch sa záhadnosť stráca, keď pochopíme príslušné procesy. Na vysvetlenie problému týkajúceho sa intencionality treba opísať, ako sú „určité fenomény spôsobované biologickými procesy a jak se súčasne realizujú v biologických systémech“ (s.25-26). Napríklad zraková skúsenosť je intencionálnym fenoménom, pretože je spôsobovaná v mozgu a súčasne sa v štruktúre mozgu aj realizuje. Existencia subjektivity prestáva byť problémom, ak si uvedomíme skutočnosť, že biologická evolúcia utvorila isté typy biologických systémov, ktoré majú subjektívne vlastnosti. A nakoniec otázka mentálnej kauzácie, ktorá mizne, len čo uznáme tézy (a) a (b). Celý problém sa potom stáva záležitosťou dvoch druhov opisov, z ktorých každý prislúcha inej rovine.

Je však myseľ výlučne biologický fenomén? Searle tvrdí, že áno. Proti teóriám tzv. silnej umelej inteligencie, ktoré odpovedajú negatívne a mozog chápu ako typ hardwarového počítača, na ktorom možno aplikovať programy predstavujúce ľudskú inteligenciu, uvádza svoj myšlienkový experiment známy ako „Chinese Room“. Ide o uzavretú miestnosť, v ktorej sú koše s čínskymi znakmi, človek, ktorý čínštine vôbec nerozumie a dva manuály, napísané v jeho jazyku: manuál na manipuláciu so znakmi a manuál na vydávanie znakov von z miestnosti. Do miestnosti sa podávajú čínske znaky, v ktorých sú zašifrované otázky, pričom človek v nej nevie, že sú to otázky.

Znaky, ktoré tento človek vydáva na základe manuálov von z miestnosti sú zasa odpovede na tieto otázky, čo si on vôbec neuvedomuje. Searle tvrdí, že ani o dotyčnom človeku ani o takejto čínskej miestnosti ako systéme nemožno povedať, že by rozumeli čínštine, hoci vstupy a výstupy by tomu mohli nasvedčovať. K mysleniu totiž patria aj „sémantické obsahy nadané významom“: počítač (ktorého modelom je čínska izba) ho môže simulovať, ale nie duplikovať. Syntax nestačí na sémantiku.

Niekedy sa môže zdať, že na to, aby boli postihnuté všetky vlastnosti myslenia nestačia iba tie roviny opisu, o ktorých sme už hovorili, rovina nervových buniek a rovina mentálnych stavov, ale že k nim treba pridať ešte rovinu spracovávaní informácií. Spracovávanie informácií je vlastne manipulácia so symbolmi. A keďže v tomto zmysle informácie spracováva aj počítač, najlepším spôsobom skúmania myslenia v tejto rovine bude skúmanie počítačových programov. Ďalej, ľudský mozog aj počítač sa pri spracovávaní informácií riadia istými pravidlami, preto možno predpokladať, že fungujú podobne. Takto sa dá stručne charakterizovať cieľ tzv. kognitívnej vedy. Searle však poukazuje na dva dôvody, ktoré nás oprávňujú k istej rezervovanosti voči kognitivismu. Prvý dôvod: zatiaľ čo človek sa riadi obsahom či významom pravidiel, počítač funguje vždy v zhode s formálnymi postupmi. Druhý dôvod vyplýva z prvého: zdá sa, že môžeme hovoriť o dvoch spôsoboch spracovávaní informácií. Psychickom, ktoré sa odohráva v mentálnych procesoch a formálnom, ktoré je len imitáciou, resp. simuláciou formálnych vlastností mentálnych procesov (vstupná informácia – transformácia – výstupná informácia) a teda akýkoľvek systém (napr. termostat) možno opísať tak, akoby spracúval informácie formálne.

Od otázky vzťahu mysle a tela a problémov, ktoré musí každá odpoveď na túto otázku riešiť, prechádza Searle k otázkam štruktúry ľudského konania, sociálnym vedám a otázke slobody vôle. Pri vysvetľovaní štruktúry ľudského konania je kľúčovým pojmom intencionalita. Na základe jej vlastností vymedzuje Searle princípy štruktúry ľudského konania. Každé ľudské konanie pozostáva z dvoch komponentov: mentálneho, ktorým je zámer (intencia), a fyzického. Medzi nimi je vzťah intencionálnej kauzality: „(...) mentálny stav iniciuje niejakou udalosťou a výsledok tejto udalosti je stav vecí reprezentovaný mentálnym stavom, ktorý tuto udalosť vyvolal“ (s.69). Sú dva druhy zámerov, primárne, ktoré si osvojujeme pred konaním, a sekundárne, ktoré si osvojujeme v priebehu konania. Formovanie primárnych zámerov je vo väčšine prípadov voľbou medzi želaniami, ktoré sú v konflikte. Pri vysvetlení konania musí byť obsah vysvetlenia totožný s obsahom, ktorý intencionálnou kauzalitou vyvolal určité správanie. Každý intencionálny stav je súčasťou siete iných intencionálnych stavov a podmienky svojho splnenia určuje iba vo vzťahu k mnohým iným intencionálnym stavom. Celá táto sieť intencionality funguje na pozadí ľudských schopností, ktoré nie sú mentálnymi stavmi: treba vedieť nielen že, ale aj ako (74).

S intencionalitou súvisí aj postavenie sociálnych vied. Základná diskontinuita sociálnych a prírodných vied, na základe ktorej možno vysvetliť úspechy aj zlyhanie sociálnych vied, sa odvodzuje z vnútorného mentálneho charakteru spoločenských a psychic-

kých fenoménov. Konštitutívnu časťou mnohých spoločenských a psychických fenoménov sú pojmy, ktoré sa na tieto fenomény vzťahujú (aby niečo bolo „svatbou“, musia si ľudia myslieť, že to je svatba). Následkom toho nie sú tieto pojmy fyzikálne uzavreté, čiže nemôže existovať žiadna systematická korelácia medzi sociálne a fyzikálne opisovanými fenoménmi. Takáto korelácia je však podmienkou pre to, aby sociálne zákony mohli byť podobné zákonom fyziky.

Záverečná prednáška o slobode vôle sa snaží zosúladiť chápanie mysle a tela, uvedené na začiatku knihy, s existenciou slobodnej vôle. Ak by bol pravdivý determinizmus, boli by nesprávne tie naše názory na chod sveta, ktoré súvisia s presvedčením, že sme mohli konať inak, ako sme v skutočnosti konali. Toto presvedčenie sa však spája s presvedčením o našej morálnej zodpovednosti, ktoré máme, ktoré je nám vlastné. Zo skúsenosti vieme aj to, že sloboda je viazaná na zámerne intencionálne konanie (mohli by sme mať aj inú intenciu). Naša koncepcia fyzikálnej reality však nepripúšťa ani radikálnu slobodu, pretože psychické a iné fakty vyššieho rádu sú zapríčinené atómami, prípadne inými mikročasticami, a ak by vládol radikálny libertarianizmus, museli by sme byť schopní v konečnom dôsledku napríklad vychýliť molekuly z ich dráh.

Po prečítaní knihy musíme konštatovať, že niektoré otázky zostávajú naďalej nevyjasnené. Vedomie je podľa Searla výsledkom elektrochemických aktivít medzi nervovými bunkami (s.25), ktoré sú zapríčinené vonkajšími podnetmi na receptory. Takéto vedomie sa však len veľmi málo líši od „vedomia“ digitálneho počítača, ktoré vytvárajú nízkonapäťové elektrické vzruchy medzi jeho jednotlivými logickými obvody. Tieto sú však tiež zapríčinené vonkajšími podnetmi na receptory (klávesnica, myš, atď.). Ak by sme chceli jednému alebo druhému vedomiu pripísať „sémantické obsahy“, museli by sme sa rozhodnúť, čo to vlastne je: buď je to niečo, čo je prijímané receptormi, alebo sa to objavuje v procese prenosu vzruchov a následnej reakcie na ne. Nech je to však akokoľvek, počítač vždy nakoniec zostáva artefaktom, ktorý má možno jednoduché, ale predsa stále – vedomie. V tejto súvislosti možno tiež nesúhlasit' s interpretáciou čínskej miestnosti. Presvedčenie, že čínska miestnosť ako celok rozumie po čínsky, možno najmenšom obhajovať: Searle pri uvedení tohto príkladu opisuje iba model konverzácie zloženej z čínskych fráz. Ak by sme však umožnili človeku v miestnosti nejakým spôsobom vnímať aj okolie miestnosti, pričom by sme ho vybavili návodom na priraďovanie čínskych znakov ku vnemom, nebolo by pochybností o pravosti čínštiny, ktorou by komunikovala miestnosť ako systém.

Napriek týmto výhradám ostávajú Searlove prednášky výzvou nielen pre laického čitateľa, ale jasným členením predmetu, plynulou logickou argumentáciou a brilantným štýlom autora, spájajúceho jasnosť vyjadrovania s vtípnymi príkladmi (čo sa zachovalo aj v českom preklade M. Nekulu), nepochybne zaujmú aj profesionálneho slovenského filozofa.

Peter Stach